

CONTRIBUȚII LA CUNOAȘTEREA UNOR NECROPOLE CREȘTINE ALE TOMISULUI (II)

C. CHERA-MĂRGINEANU, V. LUNGU

Continuarea lucrărilor de construcții efectuate în orașul Constanța în anul 1982 în arealul ocupat de necropolele tomitane, ne-au oferit posibilitatea continuării săpăturilor de salvare, care au pus în evidență un important material arheologic provenit din complexe funerare romano-bizantine. Aceste morminte vin să se adauge altor 50 de lăcașuri sepulcrale săpate și cercetate în anul 1981¹. Menționăm că descoperirile în cauză sînt localizate pe bd. Republicii (curtea spitalului vechi), bd. 1 Decembrie 1918 (bl. L52A) și în incinta poștei noi.

TIPURI DE MORMINTE

Acest aspect a fost amănunțit analizat într-un alt articol² și de aceea ne mulțumim aici a le aminti numai :

- A. Morminte în firidă cu cameră de acces.
- B. Morminte simple.
- C. Mormint cu protecție de țigle.

Descrierea complexelor funerare

1. Bd. Republicii (spitalul vechi).

M₁. Dimensiunile firidei : L = 2,00 m, l = 0,90 m ; dimensiunile camerei de acces : L = 1,50 m, l păstrată = 0,40m ; A = 1,50 m ; țigle la capătul firidei. Schelet deranjat, în sicriu, orientat NE-SV (cap). Fără inventar.

¹ V. Lungu, C. Chera-Mărgineanu, Pontica, 15, 1982, p. 175—199.

² Ibidem.

M₂. Dimensiunile păstrate ale firidei : L = 1,10 m, l = 1,20 m ; camera de acces excavată ; A = 1,90 m ; firida conținea două schelete întinse pe spate, unul cu mîinile pe lingă corp, iar celuilalt nu i s-a putut constata poziția mîinilor în raport cu corpul. Orientarea ambelor schelete : NV (cap)-SE. Fără inventar.

M₃. Dimensiunile păstrate ale firidei : L = 1,80 m, l = 2,30 m ; dimensiunile păstrate ale camerei de acces : L = 0,30 m, l = 1,20 m ; A = 2,80 m. Fără țigle la capătul firidei, care conținea 4 schelete fără sicrie, toate cu mîinile pe lingă corp, orientate V-E (picioare). Inventar : cataramă din bronz (Inv. 31.289), găsită la umărul drept al celui de-al doilea schelet, dinspre N ; brătară din bronz (Inv. 31.290) la încheietura mîinii stîngi a celui de-al treilea schelet, dinspre N.

M₄. Dimensiunile păstrate ale firidei : L = 1,00 m, l = 0,65 m, î = 0,45 m ; camera de acces excavată ; A = 2,40 m. Firida conținea oasele răvășite ale unui singur schelet, fără sicriu. Orientarea mormintului : NV-SE. Fără inventar.

M₅. Mormînt simplu. Dimensiunile gropii : L păstrată : 0,80 m, l = 0,90 m ; A = 2,00 m. Oase răvășite, fără sicriu. Orientarea mormintului : V-E. Fără inventar.

M₆. Dimensiunile firidei : L = 1,80 m, l = 0,90 m ; Dimensiunile camerei de acces : L = 1,90 m, l = 0,70 m. Fără țigle la capătul firidei, care conținea un schelet cu mîinile pe lingă corp, orientat V-E. Inventar : brătară din bronz către genunchiul stîng ; fragment inel din bronz la mîna stîngă.

M₇. Dimensiunile firidei : L = 2,00 m, l = 1,30 m, î = 0,70 m ; dimensiunile camerei de acces : L = 2,10 m, l = 0,90 m. O țiglă bloca intrarea în firida care conținea un schelet cu oasele răvășite, orientat V-E (picioare). Inventar : cataramă din bronz cu inscripție (inv. 31288) găsită către mijlocul scheletului.

2. Bd. 1 Decembrie 1918. (Bl. L52 A).

M₈. Mormînt simplu. Dimensiunile gropii : L = 2,20 m, l = 1,30 m ; A = 3,20 m ; țigle la picioarele scheletului, așezate vertical. Schelet așezat direct pe pămînt, întîns pe spate, mîinile pe piept, orientat SV (240°) — N E (260°) picioare. Inventar : unguentarium cu corp fusiform și bulb la mijloc găsit în regiunea gambei drepte, irecuperabil (L = 0,25 m ; d. bulb = 0,025 m).

M₉. Dimensiunile firidei : L = 2,10 m, l = 1,65 m ; dimensiunile camerei de acces : L = 2,00 m, l = 0,75 m ; A = 3,00 m. Țiglă la capătul firidei, care conținea două schelete, fără sicrie, orientate V-E, în poziție întinsă pe spate, mîinile pe lingă corp. Inventar : unguentarium cu corp fusiform și bulb la mijloc, găsit la glezna piciorului stîng al primului schelet, dinspre sud (irecuperabil) ; inel din aur cu chaton la mîna stîngă a scheletului dinspre N. (Inv. 31854) ; monedă mică, ilizibilă, găsită în regiunea capului scheletului dinspre nord.

M₁₀. Dimensiunile firidei : L = 2,20 m, l = 0,90 m, î = 0,60 m ; A = 3,00 m ; camera de acces excavată. Țiglă la capătul firidei, în care

NR. MORMINT	TIPUL MORMINTULUI	POZIȚIA SCHELETULUI	NR. SCHELETELOR	INVENTARUL MORMINTELOR												
				PERNA		STICLĂ		CATARAME		BRĂȚĂRI		MARGELE		INELE		MONEDE
																
1		⊖	1													
2	MORMINT CU FIRIDĂ ȘI CAMERĂ DE ACCES	⊖	2													
3		⊕	4				●		●							
4		⊖	1													
5	SIMPLU	⊖	1													
6	MORMINT CU FIRIDĂ ȘI CAMERĂ DE ACCES	⊕	1						●				●			
7		⊖	1					●								
8	SIMPLU	■	1		●											
9		⊕	2		●								●	LIZIBILĂ		
10		⊕	1			●										
11		⊕	8													
12	MORMINT CU FIRIDĂ ȘI CAMERĂ DE ACCES	⊖	1													
13		⊖	1		●											
14		⊖	3						●							
15		⊖	2		●											
16		⊕	2						●							
17		⊖	1		●											
18		⊖	1													
19				C E N O T A F												
20	SIMPLU	⊖	1												Corstantin II 1	
21	FIRIDĂ	⊕	1		●											
22	MORMINT NEIDENTIFICAT	●	1						●							
23	MORMINT ÎN TISLE	⊖	1								●	●				

⊖ DERANJAT; ⊕ MINILE PE LÎNGĂ CORP; ● MINILE PE BAZIN; ■ MINILE PE PIEPT; □ O MINĂ ÎNCODATĂ

○ DIN COT PE PIEPT, IAR CEALALTĂ DE-A LUNGUL CORPULUI; ■ SCHELET ÎNȚINS PE PARTEA DREAPTĂ A CUP

MINA ÎNȚINSĂ SUB BĂRBIE, IAR DREAPTA ÎNȚINSĂ PE LÎNGĂ CORP.

se afla un schelet, fără sicriu, în poziție întinsă pe spate, miinile pe lângă corp, orientat V (270°)-E (90°). Inventar : unguentarium cu corp globular, gît lung, cilindric și buza inelară (Inv. 31.297), găsit în regiunea capului, în partea stîngă.

M₁₁. Dimensiunile firidei : L = 2,20 m, l = 3,00 m ; dimensiunile camerei de acces : L = 2,40m, l = 0,65 m ; A = 3,00 m. În firidă au fost găsite 8 schelete, toate orientate V-E, iar pozițiile lor sînt următoarele :

- schelet în poziție întinsă pe spate, mîna stîngă îndoită din cot pe piept, iar dreapta de-a lungul corpului ;
- schelet în poziție întinsă pe spate, miinile pe bazin ;
- schelet întins pe partea dreaptă, cu mîna stîngă îndoită din cot și pusă sub bărbie, iar dreapta întinsă pe lângă corp ;
- schelet în poziție întinsă pe spate, miinile pe lângă corp ;
- patru schelete din care s-au păstrat craniile și oase răvășite.

Fără inventar.

M₁₂. Dimensiunile firidei : L = 1,70 m, l = 0,80 m ; camera de acces nu a putut fi cercetată ; A = 3,00 m. Două țigle fragmentare la capătul firidei. Schelet fără sicriu, răvășit, orientat V (270°)-E (90°). Fără inventar.

M₁₃. Dimensiunile firidei : L = 2,00 m, l = 0,70 m, î = 0,80 m ; dimensiunile păstrate ale camerei de acces : L = 1,00 m, l = 0,70 m ; A = 2,50 m. Țiglă la capătul firidei. Schelet răvășit, fără sicriu, s-a putut constata totuși poziția întinsă pe spate, orientat SV-NE. Inventar : unguentarium în formă de amforetă, găsit în regiunea cotului stîng.

M₁₄. Dimensiunile firidei : L = 2,00 m, l = 1,70 m ; dimensiunile păstrate ale camerei de acces : L = 1,10 m, l = 0,60 m ; A = 3,00 m. Țiglă la intrarea în firidă, care conținea 3 schelete, în sicrie, deranjate, orientate SV (240°)-NE (60°). Inventar : brățară din bronz cu capetele petrecute (Inv. 31.330), găsită în regiunea genunchiului stîng al celui de al doilea schelet, dinspre NV.

M₁₅. Dimensiunile păstrate ale firidei : L = 1,40 m, l = 2,00 m : camera de acces excavată ; A = 2,50 m. Firida conținea două schelete deranjate, fără sicrie, orientate SV (240°)-NE (60°). Inventar : unguentarium în formă de amforetă (Inv. 31.513), găsit la picioare.

M₁₆. Dimensiunile păstrate ale firidei : L = 1,50 m, l = 1,50 m, î = 1,00 m. Camera de acces excavată. A = 3,00 m. Două schelete fără sicrie, orientate V-E, cu miinile pe lângă corp. Inventar : brățară de bronz cu sîrmă răsucită (Inv. 31.329) la picioarele scheletului dinspre N.

M₁₇. Dimensiunile păstrate ale firidei : L = 1,00 m, l = 0,75 m, î = 0,50 m ; A = 2,50 m. Firida conținea un schelet deranjat, fără sicriu, orientat V-E. Inventar : unguentarium ceramic cu caneluri (Inv. 31.886), la piciorul stîng, jos.

M₁₈. Dimensiunile păstrate ale firidei : L = 0,50 m, l = 1,00 m, î = 0,80 m ; camera de acces excavată ; A = 2,50 m. În firidă au fost

găsite numai picioarele scheletului, fără sicriu, orientat V-E. Fără inventar.

M₁₉. Dimensiunile firidei : L = 2,50 m, l = 1,50 m ; dimensiunile păstrate ale camerei de acces : L = 2,00 m, l = 0,75 m ; A = 2,50 m. Orientarea mormintului SV (240°)-NE (60°). Cenotaf.

M₂₀. Mormint simplu. Dimensiunile gropii : L = 1,80 m, l = 1,10 ; A = 3,00 m. Oase răvășite și cuie, ceea ce indică înhumarea în sicriu. Orientarea mormintului V-E. Inventar : monedă de la Constantin II.

M₂₁. Dimensiunile firidei : L = 2,10 m, l = 1,50 m, i = 0,80 m ; dimensiunile camerei de acces : L = 1,65 m, l = 0,75 m ; A = 2,20 m. Firida era blocată cu două țigle, iar în spatele lor erau așezate trei pietre informe. Schelet în poziție întinsă pe spate, cu mâinile pe lângă corp. Orientare : V-E. Inventar : unguentarium fusiform cu bulb la mijloc (irecuperabil), găsit mai sus de genunchi.

3. Incinta poștei noi

M₂₂. Mormintul era tăiat și răvășit ; de aceea nu a putut fi identificat tipul mormintului și nici dimensiunile lui. Scheletul era orientat NV-SE, cu mâinile pe bazin (după informațiile lucrătorilor) pe care s-a găsit o cataramă cu armătura în formă de cruce. A = 3,40 m.

M₂₃. Mormint cu protecție de țigle, așezate peste scheletul unui copil de cca 3—4 ani. N-au putut fi constatate dimensiunile datorită lucrărilor care au răvășit mormintul și scheletul. Orientarea aproximativă : NV-SE. A = 3,00 m. Inventar recuperat : mărgelile bitronconice de culoare verzuie, cu linii circulare de diferite culori ; mărgelile inelare, mici, de culoare galbenă. Pl. 2/16, 17.

Inventar : tipuri de obiecte

Inventarul găsit în complexele funerare, deși relativ sărac, este divers, cuprinzând ceramică, vase de sticlă, obiecte din metal și de podobă. Remarcăm și de data aceasta raritatea obiectelor ceramice, ponderea cea mai mare reprezentând-o unguentariile din sticlă.

Ceramica

Din cadrul acestui tip de material a fost găsit un singur obiect, anume un unguentarium cu piciorul înalt și instabil, gîtul lung, tubular și corpul oval, acoperit cu caneluri (L = 0,129 m ; d = 0,44 m). Acest tip de unguentarium, găsit în M₁₇, este destul de rar întilnit și are, se pare, o destinație strict funerară, datorită instabilității sale. Exemplare identice ne sînt oferite de necropola callatiană³, unde sînt datate la mijlocul și deceniile următoare ale sec. al IV-lea e.n., precum și de săpăturile de la Tyras⁴. Pl. 2/14.

³ C. Preda, *Callatis. Necropola romano-bizantină*, București, 1980, p. 146, pl. XII, M₁₆₇, M₂₀₇.

⁴ P. Nicorescu, *Tyras, Dacia*, 3—4, 1930—1932, p. 588, exemplar datat în sec. III—IV e.n.

Vase de sticlă

Materialul vitric poate fi încadrat în trei categorii, și anume :

Unguentarii în formă de amforetă. Un exemplar a fost găsit în M_{13} ($L = 0,172$ m, $d = 0,38$ m), iar altul în M_{15} ($L = 0,178$ m, $d_{\max} = 0,38$ m). Sînt des întîlnite într-o serie de necropole romane tîrzii, cum sînt cele de la Callatis⁵, Tomis⁶ și Karlovska (Ljubljana)⁷. Pl. 1/10 ; Pl. 2/12.

Unguentarii cu corpul fusiform și bulb la mijloc. Acest tip este reprezentat prin două exemplare găsite în M_8 ($L = 0,250$ m, $d_{\max} = 0,25$ m) și M_9 ($L = 0,280$ m, $d_{\max} = 0,30$ m), ambele irecuperabile. Analogii pentru acest tip de unguentarii sînt destul de frecvente și menționăm în primul rînd pe cele de la Callatis⁸ și Tomis⁹, apoi pe cele de la Duras-Europos¹⁰ și din unele colecții muzeale¹¹. Contextul arheologic, coroborat cu analogiile enumerate plasează cronologic acest tip de vas în sec. IV e.n., mai precis către jumătatea și deceniile următoare ale acestui secol. Pl. 1/6, 8.

Unguentarium cu corp globular teșit și gît tubular. A fost descoperit în M_{10} ($L = 0,120$ m, $d_{\max} = 0,47$ m). Exemplare asemănătoare întîlnim în necropola creștină de la Callatis¹², precum și în alte complexe funerare romano-bizantine din sec. IV e.n., cum ar fi cele de la Sagvar¹³. Pl. 1/9.

Obiecte din metal

Din această categorie fac parte cataramele și brățările.

Cataramă din bronz cu inel și armătură ovală. A fost găsită în M_7 și ne reține atenția în mod deosebit deoarece pe placa ovală se află o inscripție constînd dintr-o invocatie creștină, ale cărei litere grecești sînt realizate în tehnica punctelor incizate. Inscripția este cuprinsă într-un chenar oval dublu, de asemenea incizat. Investigațiile întreprinse nu ne-au permis identificarea unui al doilea exemplar purtînd această inscripție, deși tipul de cataramă este bine cunoscut. Astfel, ea își găsește analogii la exemplare similare din necropola creștină de la

⁵ C. Preda, *op. cit.*, p. 201, pl. LXX, M_{178} — mijlocul și a doua jumătate a sec. IV e.n.

⁶ M. Bucovală, *Vase antice de sticlă la Tomis*, București, 1968, fig. 261, 269, sec. IV e.n.

⁷ Sonja Petru, *Arheoloski Vestnik*, 25, 1974, p. 31, pl. VIII, 2, 3.

⁸ C. Preda, *op. cit.*, p. 147, pl. XIII, M_{267} .

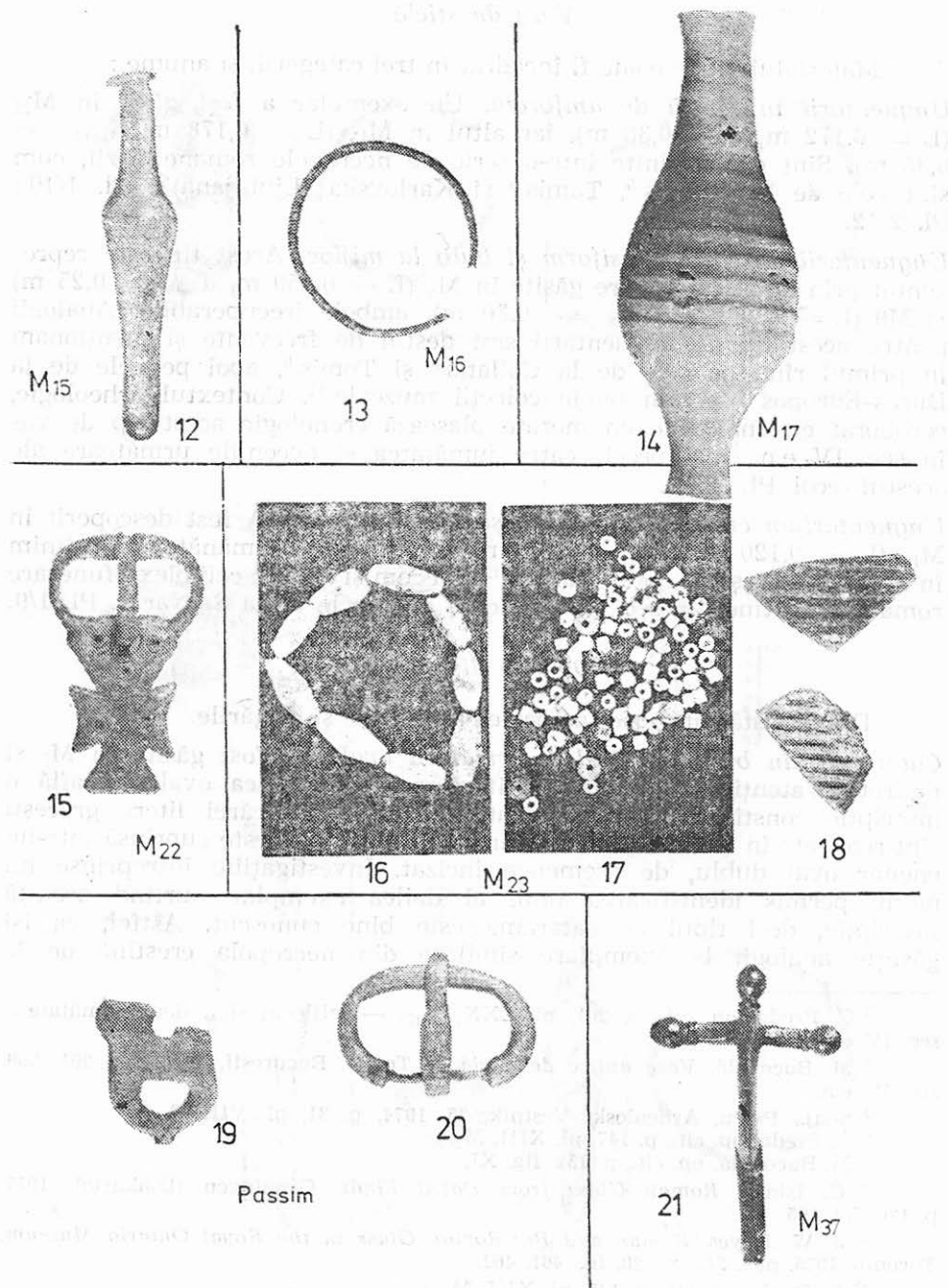
⁹ M. Bucovală, *op. cit.*, p. 152, fig. XI.

¹⁰ C. Isings, *Roman Glass from Dated Finds*, Groningen (Djakarta), 1957, p. 126, fig. 105.

¹¹ J. W. Hayes, *Roman and Pre-Roman Glass in the Royal Ontario Museum*, Toronto, 1975, pag. 214, pl. 28, fig. 461, 462.

¹² C. Preda, *op. cit.*, p. 147, pl. XIII, M_{222} .

¹³ A. Sz. Burger, *ActaArch.*, 18, 1—4, 1966, p. 229, fig. 122, M_{335} ; p. 223, fig. 116, M_{270} .

Callatis¹⁴, unde acest gen de cataramă, asociată cu alte elemente de inventar, a fost datată între anii 330—380 e.n. Asemenea cataramă ne sînt documentate și în alte necropole romano-bizantine, ca de pildă cele din Pannonia, de la Sagvar¹⁵, Somodorpuzsta¹⁶, precum și în zona Rinului, în necropola de la Krefeld-Gellep¹⁷. Zona sud-dunăreană ne semnalează astfel de cataramă la Gorun (Tolbuhin)¹⁸, Varna¹⁹, iar cea nord-dunăreană la Spanțov²⁰ în Muntenia și Lețcani²¹ în Moldova, găsite în complexe funerare aparținînd orizontului cultural Sintana de Mureș-Cerneahov. Am recurs la toate aceste analogii pentru a obține o încadrare cronologică cît mai precisă, cît și pentru a documenta acest tip de cataramă în sec. IV e.n. E. Keller, coroborînd acest tip de cataramă cu alte obiecte găsite în complexele funerare romano-bizantine, fixează cronologia acestora între anii 340—380 e.n. În consecință, catarama din complexul funerar al necropolei tomitane ar putea fi datată între anii 330—380 e.n., avînd în vedere și celelalte analogii enunțate.

Execuția inscripției de pe armătura cataramăi în tehnica punctelor incizate reprezintă o manieră specific creștină, fiind prezentă și pe alte cataramă asemănătoare, descoperite în mormintele creștine ale necropolelor Pontului Sîng, Callatis²² și Tomis²³.

Inscripția de pe placă este următoarea: *Κυριε βοήθισον* (Pl. 1/5). Din punct de vedere gramatical, inscripția indică un imperativ aorist, persoana a două singular, ceea ce s-ar traduce prin „Doamne, ajută“! Folosirea caracterelor grecești confirmă, ca și celelalte texte creștine, originea orientală a creștinismului din Scitia Mică, unde tradiția greacă s-a păstrat — atît la Tomis, cît și în celelalte orașe vest-pontice — pînă la sfîrșitul antichității.

Expresia „Doamne, ajută“! apare frecvent în inscripțiile cu caracter creștin din Scythia Minor în perioada romano-bizantină și se întîlnește pe ziduri de incintă, obiecte mărunte, cum ar fi capace de vase, vase, cît și pe construcțiile funerare. Tot la Tomis, întîlnim o astfel de

¹⁴ C. Preda, *op. cit.*, p. 149, pl. XV, M_{332.2}; pl. XXXV, M_{364.2}; pl. LXXVIII, M₂₆₇.

¹⁵ A. Sz. Burger, *op. cit.*, p. 215, fig. 108, M_{194/2} și p. 219, fig. 112/12, M₂₃₃.

¹⁶ Idem, *Arch.Ért.*, 1974, 101, p. 67, fig. 3, M_{16/33}.

¹⁷ R. Pirling, *Das römisch-fränkische Gräberfeld von Krefeld-Gellep*, M₃₃₂, fig. 14, 9.

¹⁸ I. Vasilicin, *Izvestiia-Varna*, 14 (19), 1978, pl. IV, 3, p. 115, într-un mormînt de piatră de secol IV e.n.

¹⁹ D. I. Dimitrov, *Izvestiia-Varna*, 11, 1960, p. 97, fig. 4 — cataramă din aur datată în al treilea sfert al sec. IV e.n.

²⁰ B. Mitrea, C. Preda, *Necropolele de secol IV e.n. din Muntenia*, București, 1966, p. 207, fig. 3, sec. IV e.n.

²¹ C. Bloșiu, *Arh. Mold.*, 8, 1975, p. 266, fig. 29/2, M₃₄ — a doua jumătate a sec. IV e.n.

²² C. Preda, *op. cit.*, p. 176, pl. XLVI, 6 — cataramă cu placă ovală pe care se află un pește incizat din puncte și linii într-un chenar realizat în aceeași tehnică — sec. IV e.n.; C. Iconomu, *Pontica*, 2, 1969, pag. 105, fig. 24.

²³ N. Cheluță-Georgescu, *Pontica*, 10, 1977, p. 254—260, pl. I, 1-1a, sec. VI e.n.; I. Barnea, *Arta creștină în România*, 1979, vol. I, p. 234, pl. 99/2.

invocație pe două blocuri de calcar din sec. IV și respectiv V—VI e.n.²⁴. Expresii identice sau similare ne sînt documentate la Histria²⁵, în necropola romano-bizantină de la Callatis²⁶, precum și la Ulmetum²⁷. Dacă inscripțiile trecute aici în revistă au o datare destul de relativă și incertă, inscripția de pe catarama găsită la Tomis este bine datată și este posibil să fie anterioară multor inscripții conținînd această expresie și enumerate aici*.

Cataramă din bronz cu inel oval și lăcaș pentru fixarea capătului superior al spinului, armătura cu jumătatea inferioară semicirculară, prevăzută cu o mică proeminență. A fost găsită în M₃, acest tip de cataramă fiind datat în sec. VI e.n., iar analogiile cele mai apropiate ne sînt semnalate în necropolele tîrzii de la Callatis²⁸, Histria²⁹ și Piatra Frecăței³⁰. L = 0,034 m. Pl. 1/1.

Cataramă cu inel oval și armătura sub forma unei cruci. Catarama este prevăzută cu un lăcaș pentru fixarea capătului superior al spinului, care la partea sa inferioară prezintă o proeminență. Piesa a apărut în M₂₂ și are o lungime de 0,04 m. Crucea are brațele lățite către capete, care sînt ușor arcuite spre interior. Pe brațele crucii se află șase ceruțele dispuse tot în formă de cruce. După forma inelului, catarama se datează în sec. VI e.n., iar analogiile cele mai apropiate, în privința formei inelului, le întîlnim în necropolele tîrzii de la Histria³¹, Piatra Frecăței³² și Callatis³³. Cît privește armătura sub formă de cruce a cataramei, o bună asemănare poate fi stabilită cu cruciulița de aur de la Histria³⁴. Investigațiile întreprinse ne-au prilejuit găsirea unei ana-

²⁴ Em. Popescu, *Inscripțiile din sec. IV—XIII descoperite în România*, București, 1976, p. 42—43, nr. 7 — bloc dreptunghiular din piatră care a făcut parte din zidul de incintă al cetății Tomis și purtînd invocația „Doamne Dumnezeule, ajută cetății refăcute! Amin!” — sec. VI e.n. și p. 45; nr. 10 — bloc de calcar datat în sec. VI e.n. cu inscripție „Doamne, ajută altarului creștinilor!”

²⁵ Ibidem, p. 158—159, nr. 128 — fragment de capac de chiup datat în sec. V—VI e.n. cu inscripția „Ajută, Doamne!”, lectură propusă de I. Barnea, și p. 156, nr. 120, fragment de capac de vas cu inscripția „Doamne, ajută. Amin!”. — sec. V—VI e.n.

²⁶ C. Preda, *op. cit.*, p. 82, M₃₁₆ cu boltă și dromos, datat în prima jumătate a sec. V e.n.; pe peretele de sud al dromosului se află inscripția $\kappa\upsilon\zeta(\iota)\epsilon\ \beta\omicron\lambda\theta(\iota)$

²⁷ V. Pârvan, *Ulmetum*, 2, p. 352—353, fig. 10 (desen), în ARMSI, tom XXXVI, 1913—1914 — capac de lut datat în sec. V—VI e.n. și purtînd inscripția „Doamne, ajută!”.

* La Odessos, în necropolă de sec. VIII—XI, inel cu inscripția ΚΥΡΙΑ BOHΘΗ

²⁸ C. Preda, *op. cit.*, p. 164, pl. XXXIV, 3 — datată cu o monedă de aur de la Iustinian.

²⁹ P. Alexandrescu, *Histria*, II, 1966, p. 534, pl. 102, fig. XVI⁸ — datat în sec. VI e.n.

³⁰ P. Aurelian, *Materiale*, 8, p. 580, fig. 15, 16 — dateate în sec. VI e.n.

³¹ P. Alexandrescu, *loc. cit.*

³² P. Aurelian, *loc. cit.*

³³ C. Preda, *op. cit.*, p. 164, pl. XXXIV, 2.

³⁴ I. Barnea, *op. cit.*, p. 228, pl. 96.

logii foarte apropiate — o cataramă de execuție identică din Crimeea — dar datată în a doua jumătate a sec. VII e.n.³⁵. Pl. 2/15.

Trecem acum la prezentarea unei alte categorii de obiecte din metal, și anume aceea a brățărilor, în cadrul cărora distingem trei tipuri, descoperite în complexele cercetate.

Brățară cu sîrmă răsucită, găsită în M₁₆ (d = 0,056 m). Asemenea brățări se încadrează în necropola callatiană³⁶ în al doilea și al treilea sfert al sec. IV e.n., ca și la Histria³⁷. Pl. 2/15.

Brățară cu capetele petrecute și înfășurate (M₁₄, d = 0,047 m). În funcție de contextul arheologic în care a fost găsită și de analogii poate fi datată în sec. IV e.n. La Callatis³⁸ acest tip este plasat cronologic în al doilea și al treilea sfert al sec. IV e.n., iar în Pannonia la Sagvar³⁹ în același secol. Pl. 1/11.

Brățară cu unul din capete lățite (M₃, d = 0,036 m). A fost descoperită cu o cataramă cert datată în sec. VI e.n. Asemănări se pot face cu exemplare din necropola callatiană⁴⁰, dar dateate cu două secole mai devreme, ceea ce indică o lungă evoluție a sa în timp. Pl. 1/2. Tot din categoria obiectelor din metal fac parte încă două catarami, una simplă, avînd numai inelul și spinul, iar cealaltă păstrînd o parte din armătură. Ambele piese se datează, ținînd cont de tipul acestora, în sec. VI e.n. Aceste piese provin dintr-un context arheologic mai puțin clar, dar este lesne de înțeles că provin dintr-un mormînt de secol VI e.n., zona bd. Republicii fiind foarte cunoscută ca aparținînd unei largi arii de necropole a Tomisului (limita sudică a necropolei de sec. VI e.n.). Pl. 2/20, 19.

Obiecte de podoaibă

Mărgele de sticlă, bitronconice, în formă de butoiăș, de culoare verde, cu dungi circulare de diferite culori. La Tomis au apărut într-un context incert, greu databil. Au fost găsite în M₂₃, iar în umplutura sa au fost descoperite două fragmente de ceramică striată de secol VI e.n., ceea ce ar putea constitui un element de datare. Acest tip de mărgele se datează în general în sec. IV e.n., cum este cazul celor din necropola de la Callatis⁴¹ și a celei de la Histria⁴². În alte părți, ca de pildă la Rifnik⁴³, sînt încadrate cronologic în prima jumătate a sec. VI e.n. Pl. 2/16.

³⁵ S.A., 1, 1971, p. 119, fig. 7, 5; vezi și I. Nestor, E. Zaharia, *Materiale*, 10, 1973, p. 198, fig. 3/5, sec. VI—VII e.n.

³⁶ C. Preda, *op. cit.*, p. 152, pl. XVIII.

³⁷ H. Nubar, *SCIV*, 22, 2, 1971, p. 207, fig. 6/3.

³⁸ C. Preda, *op. cit.*, p. 153, pl. XIX, M₁₈₄.

³⁹ A. Burger, *Acta Arch.*, 18, 1—4, fig. 16, M₂₇₅ și fig. 120, M₃₂₈.

⁴⁰ C. Preda, *op. cit.*, p. 156, pl. XXII.

⁴¹ *Ibidem*, p. 181, pl. LI, M_{9,1}.

⁴² H. Nubar, *op. cit.*

⁴³ Bolta Lojze, în *Zgodnji svodnji vek o Slovenji*, Ljubljana, 1967, p. 89—103.

Inel de aur cu chaton ($d = 0,03$ m), găsit în M_9 împreună cu un unguentarium cu bulb la mijloc. Acest tip de inel este cunoscut în sec. IV și a apărut pînă acum într-o serie de necropole tîrzii, cum ar fi cele de la Callatis⁴⁴ și Sagvar⁴⁵ în Pannonia. Pl. 1/7.

* * *

Majoritatea mormintelor fac parte din necropola a V-a a Tomisului, pe care noi am identificat-o ca fiind prima necropolă creștină, datată în al II-lea și al III-lea sfert al veacului al IV-lea e.n.⁴⁶. Inventarul funerar descris se încadrează cronologic în limitele de timp propuse de noi, iar moneda de la Constantius II din M_{20} confirmă și ea limita inferioară a necropolei creștine, și anume al II-lea sfert al veacului al IV-lea e.n. De asemenea, caracterul creștin al necropolei este întărit și de catarama cu invocație creștină. Referindu-ne la caracterul necropolei, credem că fibula care are piciorul decorat cu o cruce dublă și capetele lățite merită o atenție deosebită și de aceea inserăm aici un comentariu mai larg⁴⁷. Coroborînd analogiile cu ansamblul inventarului funerar din care face parte fibula în discuție — cataramă din bronz, mărgele din pastă de sticlă în formă de opt, opait, unguentarium cu corp fusiform și bulb la mijloc — se ajunge la o datare a mormintului în a doua jumătate a sec. IV e.n., elementul de datare cel mai sigur fiind catarama din bronz databilă după E. Keller între anii 340—380 e.n. Luînd în considerație numai analogiile enunțate, putem data fibula cu decorul crucii în prima jumătate a sec. IV e.n., mai degrabă către sfîrșitul acestei jumătăți⁴⁸. Nu excludem posibilitatea ca această piesă să fi fost confecționată și purtată de defunctul creștin în prima jumătate a sec. IV e.n. pînă în momentul morții sale survenite la mijlocul sau a doua jumătate a sec. IV e.n. Acceptînd acest raționament, ar însemna că această piesă este cel mai timpuriu obiect cu reprezentarea crucii ca simbol creștin. În acest caz — știindu-se că apariția semnului crucii pe monumentele creștine începe să se răspindească de abia în a doua jumătate a sec. IV e.n. — data apariției acestui semn în simbolistica creștină ar trebui coborîtă în prima jumătate a acestui secol, poate către sfîrșitul primei jumătăți. Pl. 2/21.

Din cercetările de pînă acum, limitele necropolei creștine de sec. IV e.n. sînt următoarele : la nord intersecția dintre Bd. 1 Decembrie 1918 cu str. Stabilizării, la sud Bd. Republicii, iar la vest Bd. 1 Decem-

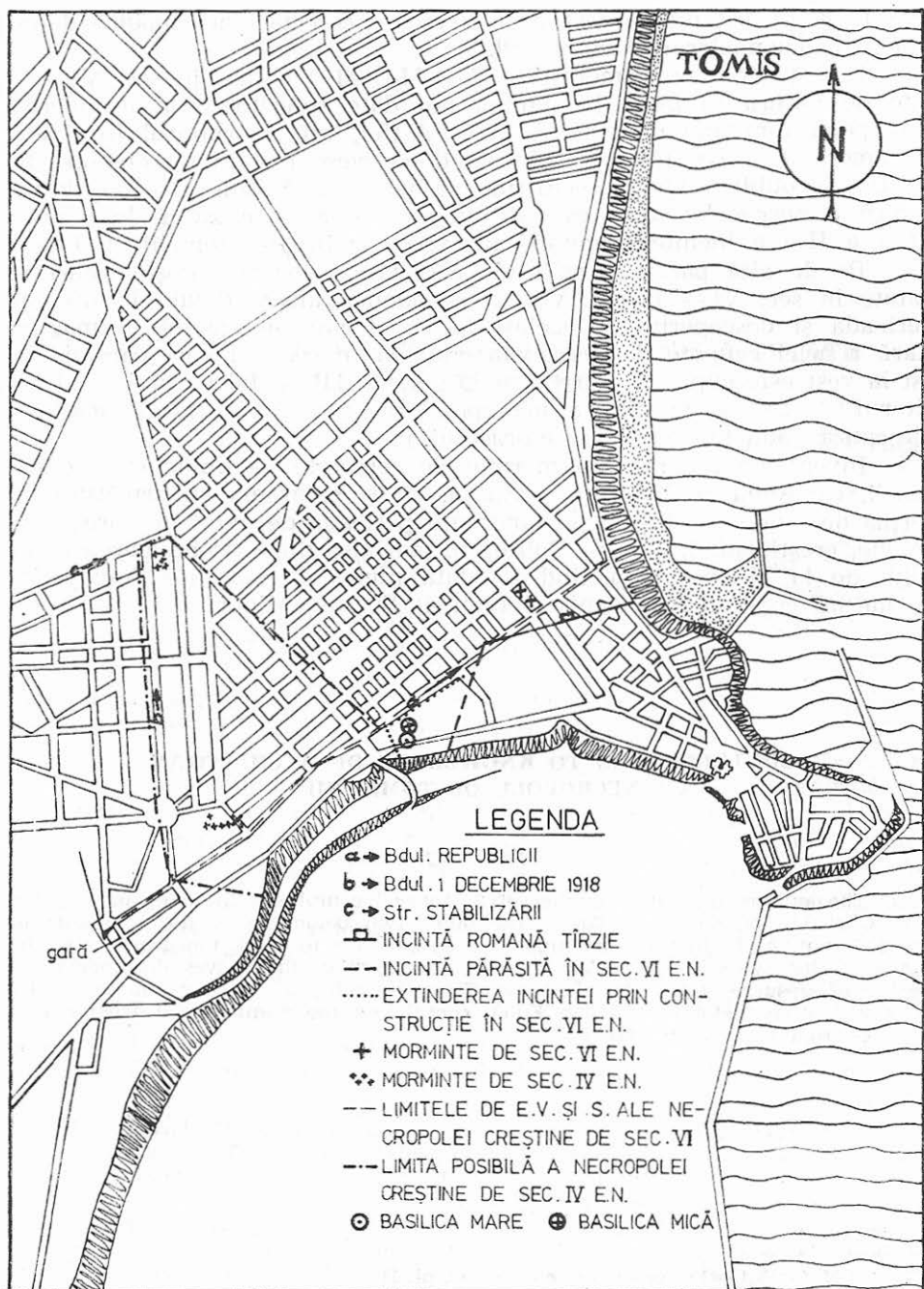
⁴⁴ C. Preda, *op. cit.*, pl. XXV.

⁴⁵ A. Sz. Burger, *op. cit.*, p. 216, fig. 109, $M_{197.5b}$ cu monede datate 355—361 ; p. 224, fig. 117, $M_{283.3b}$; p. 227, fig. 120, $M_{328.3}$.

⁴⁶ V. Lungu, C. Chera-Mărgineanu, *op. cit.*, p. 198.

⁴⁷ Pentru descrierea și analogiile privitoare la fibula în cauză vezi V. Lungu, C. Chera-Mărgineanu, *op. cit.*, p. 191—193, pl. 6, 28.

⁴⁸ Numai la Apahida ne este documentată o fibulă de tip Zwiebelknopffibel ce are decorat semnul crucii pe picior, dar este datată în a doua jumătate a sec. al V-lea e.n.

Plasa 3

brie 1918. La est nu au fost încă efectuate cercetări arheologice datorită clădirilor moderne existente. Pl. 3.

Descoperirea unor morminte (M_3 , M_{21} , M_{22}) datate în sec. VI e.n. este de natură să pună în lumină noi date referitoare la întinderea necropolei tomitane din sec. VI e.n. Astfel, atât mormîntul în firidă și cameră de acces (M_3), cât și cele două piese (catarama) descoperite pe Bd. Republicii vin să confirme că pe această linie se afla limita sudică a necropolei, care este destul de aproape de zidul de incintă (faza a II-a a incintei tomitane tîrzii construită din temelii)⁴⁹. Pl. 3.

Pe de altă parte, mormintele cercetate în curtea Poștei mari și datate în sec. VI—VII e.n. vin să se adauge altora datate în aceeași perioadă și descoperite în același loc⁵⁰, oferindu-ne astfel o imagine clară a ariei ocupate de necropola creștină în sec. VI e.n., care de la est la vest este cuprinsă între actuala gară C.F.R. și faleza plajei „Muncitorul”⁵¹. Limita nordică a necropolei nu a putut fi încă surprinsă din cauza clădirilor moderne ale orașului. Pl. 3.

Inventarul funerar din mormintele cercetate — fibula cu decorul crucii, catarama cu invocație creștină, cât și catarama cu armătura în formă de cruce — vine să documenteze perioada de avînt pe care noua religie, creștinismul, o ia în Dobrogea, mai ales după promulgarea edictului de la Milan, completînd totodată numărul celorlalte descoperiri de natură creștină din Tomis și implicit Scythia Minor.

CONTRIBUTIONS TO KNOWLEDGE OF A CHRISTIAN NECROPOLE OF TOMIS (II)

Summary

The authors present a number of 23 funeral complexes, 21 being part of the first Christian necropole of Tomis, the other two belonging to the necropole of the 2nd cent. A. D. In the same time, the authors try to mark topographically the limits of the two necropoles. The funeral inventory of the graves documents the period of upsurge, taken by the new Christian religion in Dobrudja especially after the promulgation the Milan Edict, completing the number of Christian discoveries from Tomis and Scythia Minor.

⁴⁹ N. Cheluță-Georgescu, *op. cit.*, p. 259, pl. II.

⁵⁰ C. Cîrjan, *Pontica*, 3, 1970, p. 383—388.

⁵¹ N. Cheluță-Georgescu, *op. cit.*, p. 258.